

УДК 343.2/7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.50>

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОЇ ПОЛІТИКИ

Острогляд О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
професор кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
<https://orcid.org/0000-0003-0003-3075>*

Острогляд О.В. Міжнародні договори як джерела кримінально-правової політики.

Дана стаття присвячена розгляду багатоманітності підходів до поняття джерельної бази кримінально-правової політики, а також її складових, зокрема, міжнародних договорів. Подано визначення поняття кримінально-правової політики. Також розкрито характеристику основного підходу до розуміння джерел кримінально-правової політики при якому перелічуються види джерел, які в сукупності і є джерелами кримінально-правової політики. Вказано, що такими виступають: Конституція України; Закони України (в першу чергу, Кримінальний кодекс України та інші закони); підзаконні нормативно-правові акти, у випадку, якщо вони визначають концептуальні підходи кримінально-правової політики або конкретні заходи її реалізації; судовий прецедент (Рішення ЄСПЛ щодо України, а також рішення, які містять усталену правову позицію ЄСПЛ; Рішення Конституційного Суду України; Постанови Пленуму Верховного Суду України, коли вони визначають загальні засади, напрями та межі застосування матеріального кримінального права, а також при визначенні конкретних напрямів та меж застосування кримінального закону, що визначає відповідальність за конкретні види злочинних діянь; Правові позиції Верховного Суду); Міжнародні договори, ратифіковані Україною, які так чи інакше впливають на національне кримінальне законодавство. При характеристиці міжнародних договорів, як джерел кримінально-правової політики, було акцентовано увагу на тому, що їх можна умовно поділити на три групи:

- ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому;
- ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та потребують для реалізації видання національних нормативних правових актів;
- ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та діють безпосередньо.

Ключові слова: джерело, кримінально-правова політика, міжнародний договір, Європейський Союз, імплементація, конвенція.

Ostrohliad O.V. International treaties as sources of criminal law policy.

The article is devoted to considering the multifaceted approaches to the concept of the source base of criminal law policy, as well as its components, in particular, international treaties. The characteristics of the main approach to understanding the sources of criminal law policy are disclosed, in which the types of sources that are collectively the sources of criminal law policy are listed. It is indicated that the following stand out: the Constitution of Ukraine; Laws of Ukraine (primarily, the Criminal Code of Ukraine and other laws); subordinate legal acts, if they determine the conceptual approaches of the criminal law policy, or specific measures for its implementation; judicial precedent (Decisions of the ECHR regarding Ukraine, as well as decisions that contain the established legal position of the ECHR; Decisions of the Constitutional Court of Ukraine; Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine when they determine the general principles, directions and limits of application of substantive criminal law and when determining specific directions and limits of application criminal law, which defines responsibility for specific types of criminal acts; legal positions of the Supreme Court); International treaties ratified by Ukraine, which in one way or another affect the national criminal legislation. When characterizing international treaties as sources of criminal law policy, attention is focused on the fact that they can be conditionally divided into three groups: - those that define conceptual approaches to combating crime in general; - those that determine the grounds and limits of criminal liability for the commission of relevant types of crimes and require the issuance of national normative legal acts for their implementation; - those that determine the grounds and limits of criminal liability for the commission of relevant types of crimes and act directly.

Key words: source, criminal law policy, international agreement, European Union, implementation, convention.

Постановка проблеми. Кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами [6, с. 9]. Вона є базовою щодо інших політик, що входять в структуру політики протидії злочинності – кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної. І вказане розуміння кримінально-правової політики в основному сприймається багатьма дослідниками. На відміну від того, що входить в джерела останньої.

Окреме місце в цій дискусії займають міжнародні договори, оскільки вони мають вплив на формування національного законодавства України, що особливо актуально через рух України до повноправного членства в Європейському Союзі. А це, в свою чергу, передбачає гармонізацію та імплементацію законодавства України до права ЄС.

Дані процедури повинні розпочинатися з політичних моментів – можливості чи необхідності врахування тих положень, які по іншому врегульовані на даний час національним законодавством, а це в свою чергу потребує ґрунтовних теоретичних досліджень щодо місця та ролі міжнародних договорів в системі джерел кримінально-правової політики.

Стан опрацювання. В науці кримінального права існує декілька підходів до розуміння джерела кримінально-правової політики України, ці підходи змінювалися з історичним розвитком нашої держави, зміною її правової бази.

Будь-які класифікації мають право на існування, оскільки збагачують основу кримінально-правової політики, укріплюють її.

Зокрема, Бібік О.Н. вказує серед джерел науки кримінального права. Можна погодитися з визначенням науки кримінального права як складової частини юридичної науки, яка являє собою систему кримінально-правових поглядів, ідей, уявлень про кримінальний закон, його соціальну обумовленість та ефективність, закономірності та тенденції його розвитку та вдосконалення, про принципи кримінального права, теорії кримінального права та перспективи його розвитку, про закордонне кримінальне право. Наука кримінального права тісно пов'язані з доктриною кримінального права, але є синонімом останньої. Під доктриною як джерелом права розуміється наука, теорія, концепція або ідея, які у всіх без винятку випадках використовуються у правотворчому та правореалізуючому процесі. У зв'язку з цим під доктриною кримінального права можна розуміти частину

науки кримінального права, яка є загально-визнаючою і через дану обставину використовується в процесі правотворчості та реалізації права [1, с. 176-177].

Під доктриною як джерелом права, за твердженням Пузікова Р.В., розуміється наука (теорія, концепція, ідея), яка у всіх випадках використовується в правотворчому і правозастосовному процесах [8, с. 133]. Коли доктрина впливає на законодавця, вона виступає як непряме джерело права. Коли ж законодавець фіксує в нормах права досягнення науки, можна говорити про прямий вплив доктрини на ухвалення закону. Слід брати до уваги те що, що у правознавстві зустрічаються думки, за якими юридична доктрина джерелом права не є. Подібні твердження мають сенс у тому разі, якщо припустити (як це було у Франції ХІХ ст.) думку про те, що це право виявляється у правових нормах, що виходять від громадської влади. Проте така думка не узгоджується із правовою традицією. Сьогодні вчені-юристи прагнуть визнати незалежний характер процесу тлумачення, яке перестало відшукувати виключно граматичний та логічний зміст термінів закону чи намір законодавця [8, с. 134]. Для тих, хто не зважає на реальність і має ширший погляд на право, доктрина і в наші дні, як і в минулому, становить життєво важливе джерело права. Ця її роль в тому, що саме доктрина створює словник правових понять, якими користується законодавець [8, с. 134-135].

Як відмічає Н.А. Лопашенко, під джерелами кримінально-правової політики можна розуміти: 1. Фактори, що породжують дану політику, що включають соціальні (соціальні фактори, матеріальні і духовні умови життя суспільства), ідеологічні (сукупність ідей про те, яка кримінально-правова політика потрібна цій державі і суспільству) і правові (вимоги, що формуються в суспільстві про правову основу політики, про те якими мають бути закони) джерела. 2. Форми вираження кримінально-правової політики держави, оскільки в них декларуються цілі, задачі і напрямки кримінально-правової політики держави, основні принципи її реалізації, визначається сфера забороненого кримінальним законом, вирішуються інші питання кримінальної політики. 3. Традиційний підхід при якому перелічуються види джерел, до яких належать: міжнародно-правові акти, Конституція, закони та деякі підзаконні акти [5, с. 27-28].

Спільним для всіх перелічених підходів є те, що вони виходять з загального розуміння джерела, під яким Великий тлумачний словник сучасної української мови серед декількох варіантів пропонує розуміти – те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь; вихідне начало [2, с. 291].

Саме традиційний підхід розуміння джерел кримінально-правової політики є найбільш поширеним, тому його і візьмемо за основу.

Якщо осучаснити це традиційний підхід [6, с. 10], то до джерел кримінально-правової політики України на даному етапі розвитку Української держави відносяться: Конституція України; Закони України (в першу чергу, Кримінальний кодекс України та інші закони); підзаконні нормативно-правові акти, в випадку якщо вони визначають концептуальні підходи кримінально-правової політики, або конкретні заходи її реалізації; судовий прецедент (Рішення ЄСПЛ щодо України, а також рішення, які містять усталену правову позицію ЄСПЛ; Рішення Конституційного Суду України; Постанови Пленуму Верховного Суду України, якщо вони не суперечать Правовим позиціям Верховного Суду; Правові позиції Верховного Суду); Міжнародні договори, ратифіковані Україною, які так чи інакше впливають на національне кримінальне законодавство.

Метою статті є виокремлення характерних рис міжнародних договорів, як джерела кримінально-правової політики, а також впливу останніх на формування національного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Процес інтеграції України у міжнародну спільноту демократичних країн вимагає дотримання міжнародних норм і стандартів у різних галузях внутрішнього життя. Це висуває зобов'язання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм і стандартів, які зафіксовані у різноманітних міжнародних договорах. Вказане положення у повній мірі торкається і кримінального законодавства України у зв'язку з чим міжнародні договори, які тим чи іншим чином впливають на національне кримінальне законодавство стають джерелом кримінально-правової політики України. У зв'язку із цим Кримінальний кодекс України в ст.3 ч.5 зафіксував, що «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України» [3, с. 110].

Таким чином міжнародні договори, ратифіковані Україною, які так чи інакше впливають на національне кримінальне законодавство, стають джерелом кримінально-правової політики України, це положення закріплене в Конституції України та деталізоване в статті 3 Кримінального кодексу України.

Узупова О.В. та Узупов П.П. зазначають, що всі міжнародні договори під цим кутом зору можуть бути поділені на дві групи:

– ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому (напр., Єв-

ропейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 25.01.1974; Угода про співробітництво між Урядами держав – учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів від 20.07.2002; Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997 та ін.);

– ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів (напр., Європейська конвенція про покарання за дорожньо-транспортні злочини від 30.11.1964; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р.; Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації ВІД 01.06.2001 та ін.) [9, с. 41]. Такий же поділ пропонує і Фріс П.Л. [3, с. 111].

Таку ж позицію підтверджує Н.М.Чекан, зазначаючи, що міжнародні договори, ратифіковані Україною, підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. У ч. 1 ст. 9 Конституції України визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Відповідно до ч. 5 ст. 3 КК України закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться у чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Тому міжнародні договори, ратифіковані нашою державою, є джерелом кримінально-правової політики України [10, с. 313].

На підставі міжнародних договорів розробляються та імплементуються у національне кримінальне законодавство норми, що визначають основні підходи до кримінальної відповідальності (н-д, ст.ст. 49 ч. 5 та 80 ч. 6, які визначають незастосування строків давності при звільненні від кримінальної відповідальності та від покарання осіб, що вчинили злочини проти миру й людства) та передбачають кримінальну відповідальність за вчинення конкретних суспільно небезпечних діянь (н-д, ст.438 «Порушення законів та звичаїв війни» в основу якої покладено більше 30 міжнародних договорів, що визначають основні поняття, які характеризують об'єктивну сторону складу цього злочину, та ін.) [3, с. 111].

Комяхін В.П. зауважує, що у рамках Загальної частини кримінального права сфера прямої дії міжнародного договору та сама, що і в Конституції і залежить від двох обставин: 1) який орган (законодавчий або правозастосовний) розглядається як головний адресат норм за-

значеного договору; 2) яке співвідношення останніх із внутрішньонаціональними нормами з погляду несуперечності та повноти кримінально-правового регулювання в цілому. Однак при цьому потрібно особливо враховувати реальний механізм імплементації норм міжнародного договору до національного кримінального законодавства [4, с. 92-93].

Крім міжнародних договорів, вплив на кримінально-правову політику мають і інші політичні рішення, зокрема, щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі.

Подальша гармонізація кримінального законодавства, як вказує П.Л. Фріс, передбачає діяльність у наступних напрямках:

визначення єдиних мінімальних та максимальних санкцій за вчинення злочинів. Ця вимога сформульована у рамковому рішенні країн-членів ЄС від 22.12.2003 р. з питань боротьби із сексуальним використанням дітей і дитячою порнографією. Саме у цьому документі визначаються мінімальні і максимальні санкції за вчинення злочинів, які повинні міститись у кримінальному законодавстві країн-членів ЄС.

вироблення єдиних підходів до застосування кримінального покарання, що знайшло своє формулювання у рамковому рішенні від 13.06.2003 р. та від 28.11.2008 р. в питаннях боротьби із тероризмом; Конвенції ЄС від 23.11.2001 р. про кіберзлочинність; рамкового рішення ЄС від 24.10.2008 р. в питаннях боротьби із організованою злочинністю та ін. Ці єдині підходи торкаються як основних так і додаткових покарань. При цьому країн-члени ЄС виходять із того, що застосування додаткових санкцій у першу чергу повинно перешкодити можливостям отримання зисків від злочинної діяльності. Слід зазначити, що для України це в першу чергу пов'язано із встановленням кримінальної відповідальності юридичних осіб про що вже давно ведеться мова [3, с. 557-558].

Хоча в більшості дослідники вказують, що джерелом кримінально-правової політики є міжнародні договори, розуміється, що в цьому випадку мова йде і про угоди і про конвенції під узагальнюючим терміном – міжнародні договори.

Так, наприклад, відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини [7] статті 31 «дипломатичний агент має імунітет від кримінальної юрисдикції держави перебування». Це положення деталізовано в ч. 4 ст. 6 ККУ «питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального

правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом».

Зрозуміло, що положення Конвенції відображає концептуальний підхід регулювання кримінально-правових відносин і тому вона виступає джерелом кримінально-правової політики.

Таким чином, як вказує Бібік О.Н., існують норми міжнародного права, які можуть застосовуватися безпосередньо при регулюванні кримінально-правових відносин. Отже, необхідно виділити дві групи норм міжнародного права: 1) діючі безпосередньо, 2) потребують реалізації видання національних нормативних правових актів. Першу групу норм можна розглядати як джерела норм кримінального права, тоді як друга – лише рамках соціальних джерел кримінального права. З урахуванням вищевикладеного норми міжнародного права можуть застосовуватися у кримінально-правових відносинах у випадках 1) якщо це передбачено у національному законодавчому акті. 2) якщо національний закон суперечить нормам міжнародного права або не містить відповідної норми [1, с. 129]. Також він відзначає, що одним з джерел кримінального права слід визнати джерела міжнародного права, які містять загально-визнані принципи і норми міжнародного права, виражені також у формі ратифікованих міжнародних договорів, міжнародних звичаїв. При цьому зазначені джерела повинні містити положення, які спрямовані на безпосереднє регулювання національних кримінально-правових відносин [1, с. 132].

Міжнародні договори, до недавнього часу, для більшості населення України сприймалися як щось дуже далеке, а міжнародне право через агресію РФ взагалі як примара, яка не діє. Проте з часом відношення по трохи змінюється, оскільки необхідність відповідальності воєнних злочинців вимагає міжнародних механізмів перш за все. Тому навіть в побутових розмовах часто вживається поняття – «порушення законів та звичаїв війни», а це ніщо інше як пряма дія міжнародних договорів – джерел кримінально-правової політики.

Висновки. Таким чином, всі міжнародні договори (конвенції, угоди тощо) можна, як джерела кримінально-правової політики, поділити на наступні групи:

– ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому (наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини);

– ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та потребують для реалізації видання національних нормативних правових актів (наприклад, Стамбульська конвенція від 11.05.2011 р.);

– ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та діють безпосередньо (наприклад, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 27.07.1929 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бибик О.Н. Источники уголовного права Российской Федерации. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 243 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Вибрані праці / П.Л. Фріс. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652 с.
4. Комяхин В.П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / Предисловие профессора, доктора юридических наук А.В. Наумом. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 348 с.
5. Лопашенко Н.А. Уголовная политика. М.: Волтерс Клувер, 2009. 608 с.
6. Острогляд О.В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина) [Текст]: навчальний посібник

[в схемах та визначеннях, практичні завдання. 3-тє вид., переробл. та допов. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2021. 340 с.

7. Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини. Указ Президії Верховної Ради Української РСР / Відомості Верховної Ради (ВВР) 1964, N 13, ст. 199.
8. Пузиков Р.В. Сущность юридической доктрины как источника права // Правовая политика и правовая жизнь. 2003. № 4, С. 133–138.
9. Узунова О.В., Узунов П.П. Міжнародні договори України як джерела кримінально-правової політики / Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17-18 листопада 2006 року. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. С. 127–131.
10. Чекан Н.М. Джерела кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2010. №3. С. 311–318.